

BEVEZETŐ
 FEJÉR ÁDÁM "HUSZ JÁNOS, A CSEH KULTÚRA MÁRTÍRJA"
 C. DOLGOZATÁHOZ

Nem vagyok se történész, se egyház- vagy szellemtörténész, sem irodalmár, sem teológus, így szakmai prekonceptiók nélkül olvastam el F. Á. dolgozatát Husz Jánosról, a cseh kultúra mártírjáról. Megbeszélésünk értelmében feladatomban arra korlátozódik, hogy — mivel a dolog szakmai részében járatlan vagyok — mintegy "felvezessem" a témát, megpróbáljam ráirányítani a figyelmet olyan részletekre, amelyek esetleg explicitebb kifejtést vagy pontosabb megfogalmazást igényelnének.

Már a cím is mutatja, hogy F. Ádám ebben a dolgozatban többre vállalkozik annál, mint hogy egyszerűen csak elmondja Husz Jánosról és a huszitizmusról vallott véleményét. Amint látom, a történelemfelfogás, a történetírás két, egymással ellentétes képviselőjét állítja szembe egymással a cseh František Palacky és a német Jozeph Lortz személyében: az előbbi a múlt századi romantikus-liberális koncepció, az utóbbi "az európai kultúrtörténeti problematika egészét szem előtt tartó, kiegyensúlyozott történelemfelfogás" képviselője. A két szerző koncepciójának szembeállításából világosan kitűnik: ugyanarról írnak, de *nem ugyanúgy*. A kettőjük között meghúzódó szellemi alapállás következtében ütközik Palacky újra és újra saját szellemi korlátaiba, "a történelmet nemes, felvilágosult egyéniségek erőfeszítéseinek sorozataként felfogó liberális koncepciója" következtében értékeli egy kicsit túl Husz János tevékenységét, míg Lortz azért jut el messzebbre ugyanazon folyamatok elemzésében, mert a történelmet — s benne a huszita mozgalmat — *folyamatként*, kultúrspecifikus tényezők erőteljes befolyása alatt álló jelenségként értelmezi.

A szövegben több helyen is utalás történik arra, hogy a "reformer", "reformátor", "reformkatolikus" szavak szemantikája nem kellőképpen tisztázott. Ádám koncepciója azt sugallja, hogy ebben a kontextusban Husz János eretnek lázadó, *reformer*, míg Luther — mivel átgondolt szellemi reformkonceptióval lép színre *reformátor*, és ez még véletlenül sem lehetett volna fordítva, Ádám idézi Roggét, aki szerint "a reformkatolicizmus és a reformáció tényleges elválasztása a reformátorság kritériumainak tisztázásától függ". Ádám koncepciója alkalmasnak látszik arra, hogy ezt a distinkciót megtegyük; annál is inkább, mivel *implicit módon benne van a dolgozatban*, csak egyértelműbben kellene megfogalmazni. Rogge céloz arra is, hogy nehéz a jelenségeket katolikus és protestáns szempontból egyaránt kielégítő módon értelmezni. Ádám helyében én még hozzátettem volna, hogy nemcsak hogy nehéz, hanem egyenesen lehetetlen! Husz János, nemzeti hős mivolta ellenére, azért vált a cseh kultúra mártírjává, mert — Lutherrel ellentétben — "nem alkotja meg a lelki-szellemi kérdések eligazításának, a társadalmi rend szellemi megalapozásának új koncepcióját". Elfogadható Ádám felfogása arról, hogy nem

lehet elfogadni Palackynak azt a nézetét: miszerint ha Husz János a maga szóteológiai, vagyis úgymond reformátori álláspontját tudatosította volna, akkor a lutheri reformáció egy évszázaddal korábban Csehországból indult volna ki. Így tehát "a reformer Husz és a reformátor Luther" oppozíciója mögött egy mélyebb, alapvetőbb oppozíció húzódik meg: Luther szellemi pozíciója gyökeresen és minőségileg más, mint elődeié; nem vezethető le elődeinek műveiből. Ha jól értem Ádám gondolatmenetét; ahhoz, hogy Husz János Luther lehessen, ahhoz nem lett volna elég egy évszázaddal később születnie és Svájcban élnie, hanem *minőségi megújódásra* lett volna szüksége. Ez a minőségileg újat hozás, újat akarás, gyökeres reformgondolat azonban nem volt meg Husz Jánosban, ezért tűnik áldozatnak, eretnek lázadónak, reformernek, *de nem reformátornak*. Hiszen "minden, világos alapelv nélkül kikényszerített változás csupán céltalan, értelmetlen cselekvés lett volna", ennél fogva szükségszerűen elbukásra lett volna ítélve. De vajon visszavezethető-e Luther sikere és Husz János kudarca arra a körülményre, hogy "a társadalmi közegnek az eszme befogadására való kisebb készsége" tapasztalható Husz János esetében, és "nagyobb készsége" Luther esetében? Vajon kimondhatjuk-e, hogy Husz János megelőzte korát, bukása szükségszerű és elkerülhetetlen volt, míg egy évszázaddal később bárki lépett is volna színre Luther helyett, ha a katolikus egyház *minőségi* megreformálásának szándékával, "a lelki-szellemi kérdések eligazításának, a társadalmi rend szellemi megalapozásának új koncepciójával" lép fel, vállalkozása mindenképpen sikerrel járt volna, mert addigra már megérték a feltételei egy ilyen megújításnak?

Mindebből számomra, aki nem vagyok történész, olyasfajta következtetés szűrhető le, hogy a szellemi folyamatok mozgásformáinak — nem a tényeknek! — az értelmezése egyenesen adódik a *megközelítés* milyenségéből. Palacky eredményeit nyilvánvalóan befolyásolja az a körülmény, hogy a múlt századi romantikus-liberális történelemfelfogás és történetírás képviselője: ezért csinál Husz Jánosból nemzeti hőst, túlértékelve szerepét. Ez azonban Ádámra is érvényes: az ő "ontikus kultúrtörténeti nézőpontjából" nézve Tell Vilmos szerepe érdemtelenül lecsökken, hiszen — Husz Jánossal ellentétben — ő "csak" nemzeti szabadságharcos, kiváló céllövő, de nem szellemi ember, nem bibliafordító, nem teológus, nem szerzetes stb. Ádám megpróbálja feloldani ezt az ellentmondást azzal, hogy "ez a különbség végső soron arra az alapvetőbb tényre megy vissza, hogy a svájci nemzetnek nincs, míg a nemzeti önállóságának kinyilvánításával kísérletező cseh népnek van kulturális ambíciója". Bár jómagam híve vagyok a sommás, provokatív megfogalmazásoknak, ezt az állítást *ebben a formában* egy kicsit túlságosan leegyszerűsítettnek, nehezen védhetőnek tartom, egyetlen nézőpont érdemtelenül kiemelt érvényesítésének érzem. Arra persze mindenképpen alkalmas ez az állítás, hogy Ádám választ adhasson arra a kérdésre: miért egy német szerzetes volt hivatva kialakítani a XVI. század elején a reformáció elvét és nem egy évszázaddal korábban egy cseh teológus. Ádám szerint Husz János magatartásának felemássága a cseh *kultúra* tényleges ellentmondásosságára vezethető vissza. Feladata az lett volna, hogy nemzetét "szellemi pályára állítsa". Ennek megfelelően a huszizmus igazi jellemzője: nemzeti jellege, s ez a nemzeti színezet "valamiképpen a benne megnyilvánuló szellemi magatartásból"

következik.

Összefoglalva: anélkül, hogy részletesen bele akarnék menni a történelem, a történetírás, a huszita mozgalom megítélésének konkrét problémáiba (ezt majd megteszik a hozzáértőbb résztvevők), Ádám dolgozata nekem azért tetszett, mert egy határozott szellemi koncepció, alapállás érvényesítését látom benne. Ádám koncepciója részben bizonyos művek elolvasása nyomán jön létre, másrészt bizonyos műveket fel is használ e koncepció illusztrálására. Jelen esetben tehát nem egyszerűen arról van szó, hogy Ádám recenziót akarna írni Palacky könyvéről, hanem szeretne tovább jutni ennél a szintnél: először a konkrét probléma (huszitizmus, Husz János és Luther tevékenysége, reformáció stb.) kapcsán állítja szembe egymással adott esetben Palacky és Joseph Lortz álláspontját, majd — immár túllépve a konkrét problémán — *magát a két történelemfelfogást* állítja szembe egymással, kimutatva, miért jut messzebbre az egyik, és miért ütközik bele saját korlátaiba a másik. Végül megpróbálja érvényesíteni saját kultúraspecifikus koncepcióját. Ennek eredményeit megítélni nem az én dolgom, de köszönettel tartozunk Ádámnak azért, hogy egy *megvitatható* dolgozatot írt, amelynek itt-ott talán túlságosan sarkos megállapításai gondolatokat ébreszthetnek az olvasóban és elősegíthetik a hasznos, termékeny vitát.

Végül néhány konkrét, pontosabb megfogalmazást igénylő *kérdés*:

1/ Ádám világos, a kívülről számára is követhető kritikát ad Palacky könyvéről és a benne megnyilvánuló történelemfelfogásról. Nem derül ki azonban a dolgozathoz, *globálisan* is elfogadja-e J. Lortz történelemfelfogását, vagy csupán néhány, kiragadott állításával ért egyet (amelyeket idéz is frásában)?

2/ Ha elfogadjuk azt az alaptételt, amely szerint Husz János eretnek lázadó, reformer, míg Luther átgondolt szellemi koncepcióval színpadra lépő, minőségileg újat hozó reformátor, akkor vajon levonható-e az a kicsit talán történelmietlen következtetés, hogy ha Husz János egy évszázaddal Luther előtt Csehországban minőségi megújulást hirdetett volna, akkor nem kellett volna elbuknia? Ádám koncepciója valahogy ezt sugallja: Husz János nem ment elég messzire a katolikus egyház megreformálásában, ezért jutott neki az eretnek, a magányos hős, a szellemi mártír szerep.

3/ Nem derül ki egyértelműen a dolgozathoz, vajon egyetért-e Ádám J. Lortzkal azzal a megállapításával, miszerint "a kibontakozó újkor ismertetőjeleként Husz János és John Wicliff tevékenységére a nemzeti színezet jellemző". Nincs egy kicsit eltúlozva a nemzeti karakter szerepe az említett cseh és svájci mozgalmakban?

4/ Végül egy formainak tűnő észrevétel: számomra nem mindig derült ki egyértelműen a szövegből, hogy Ádám a saját koncepcióját írja-e le, vagy összefoglalja Palacky (vagy más szerző) gondolatmenetét. Nekem úgy tűnik, itt-ott összerosódi a kettő, a "váltások" nem elég egyértelműek (pl. az első oldal közepe). A végleges megfogalmazás során ezen azonban könnyen lehet segíteni.